

معماری ایرانی-اسلامی، جلوه ای از حجاب و حریم در خانه

۱. فاطمه مهدوی*: گروه الهیات، واحد قائم شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائم شهر، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: fa.mahdavy@iac.ac.ir

چکیده

یکی از اصول اساسی معماری اسلامی، مسئله حریم و محرمیت است که دارای وجوه و جنبه های متفاوتی است. واژه حریم که در لغت به معنی پیرامون، گرداگرد خانه و مکانی که حمایت از آن واجب می باشد، مبین همین مسئله است. معماری سنتی ایران آمیخته با حریم بوده است چون حریم مبین احترام غریزی داخل خانه از یک سو و ناشایست بودن دید و نگاه نامحرمان و بیگانگان از دیگر سو می باشد، لذا صیانت اطراف خانه به طوری که اهالی آن از نگاه نامحرمان محفوظ باشند و هم چنین احساس امنیت و آرامش روانی نمایند، بخش ضروریات طبیعی ساخت خانه های سنتی بود. پر واضح است که امنیت بصری در این فضاها تنها بخشی از ویژگی های آن است و آسایش و آرامش دامنه بزرگتری را شامل می شود. روش تحقیق توصیفی تحلیلی است و هدف از نگارش مقاله، حفظ حریم و حجاب در معماری ایران اسلامی و لزوم بهره گیری از اصول معماری اسلامی که منجر به آسایش و آرامش جسم و روان می گردد.

کلیدواژگان: حجاب، حریم، آرامش، معماری، ایرانی-اسلامی.

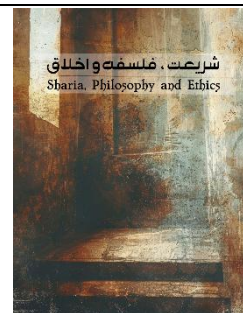
شیوه استناددهی: مهدوی، فاطمه. (۱۴۰۴). معماری ایرانی-اسلامی، جلوه ای از حجاب و حریم در خانه. *شریعت، فلسفه و اخلاق*، ۳(۲)، ۱-۱۵.

تاریخ ارسال: ۱۰ فروردین ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۱ اردیبهشت ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۷ اردیبهشت ۱۴۰۴

تاریخ چاپ: ۱ تیر ۱۴۰۴

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

Iranian–Islamic Architecture: A Manifestation of Privacy and Modesty in the Home

I. Fatemeh Mahdavi*: Department of Theology, Qas.C., Islamic Azad University, Qaemshahr, Iran

*Corresponding Author's Email: fa.mahdavy@iac.ac.ir

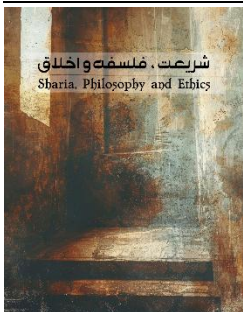
Abstract

One of the fundamental principles of Islamic architecture is the concept of privacy and sanctity, which encompasses various dimensions and aspects. The term harim, which in its lexical sense refers to the surrounding space, the perimeter of a house, and a place whose protection is obligatory, clearly reflects this notion. Traditional Iranian architecture has been inherently intertwined with the concept of harim, as it simultaneously signifies the innate respect for the interior of the home on the one hand and the impropriety of exposure to the gaze of non-mahram individuals and strangers on the other. Therefore, safeguarding the boundaries of the house in such a way that its inhabitants are protected from the gaze of outsiders, while also experiencing a sense of security and psychological comfort, constituted one of the essential and natural requirements in the construction of traditional homes. It is evident that visual privacy in these spaces represents only one aspect of their characteristics, while comfort and tranquility encompass a much broader scope. The research method is descriptive-analytical, and the aim of this article is to examine the preservation of privacy and modesty in Iranian–Islamic architecture and to emphasize the necessity of applying Islamic architectural principles that lead to physical and psychological well-being.

Keywords: *modesty, privacy, tranquility, architecture, Iranian–Islamic.*

How to cite: Mahdavi, F. (2025). Iranian–Islamic Architecture: A Manifestation of Privacy and Modesty in the Home. *Sharia, Philosophy and Ethics*, 3(2), 1-15.

Submit Date: 30 March 2025

Revise Date: 21 April 2025

Accept Date: 27 April 2025

Publish Date: 22 June 2025

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

Iranian–Islamic architecture represents a value-oriented architectural tradition in which the built environment is not merely a physical shelter but a cultural, ethical, and spiritual system for organizing human life. One of the most important principles in this tradition is the concept of *harim*, which refers to a protected domain, a boundary of respect, and a space whose violation is socially, morally, and legally unacceptable. Lexically, the term is connected with prohibition, restriction, and protection, while in legal terminology it refers to the prevention of unauthorized intrusion into the right of the owner or inhabitant (1, 2). In this sense, privacy in Iranian–Islamic architecture is not a secondary or decorative element but a foundational design principle that ensures visual security, psychological tranquility, family dignity, and moral order. The traditional Iranian house was therefore designed as a layered spatial system in which the transition from public to private space occurred gradually through thresholds, vestibules, corridors, courtyards, inner rooms, and separated domains. Such an organization prevented direct visual access from the street into the interior of the house and protected the residents, especially women and family members, from the gaze of strangers. This spatial logic demonstrates that the Islamic understanding of dwelling is closely associated with peace, modesty, sanctity, and controlled social interaction. The value of an architectural work, from this perspective, depends not only on its structural stability or external beauty but also on its capacity to provide comfort, privacy, and moral security for its users. Therefore, the aim of this study is to explain the significance of privacy and modesty in Iranian–Islamic architecture and to show how these principles contribute to the physical, psychological, and spiritual well-being of residents.

Historically, Islamic architecture in Iran emerged through the interaction between Islamic teachings, pre-Islamic Iranian building traditions, and the cultural transformations that followed the spread of Islam. With the expansion of Islam from Arabia into the Middle East, North Africa, and Iran, different ethnic, artistic, and technical traditions entered into a new civilizational synthesis. In Iran, the early development of Islamic architecture was particularly visible in Khorasan, where the first post-Islamic architectural style, known as the Khorasani or hypostyle style, appeared. This style continued from the early Islamic centuries to the Buyid and Daylamite periods and was strongly influenced by the mosque plans of early Islam. Hypostyle mosques, oval arches, and spatial simplicity were among the architectural features of this period, and examples such as the Jameh Mosque of Fahraj, Tarikhaneh Mosque of Damghan, Jameh Mosque of Nain, Jameh Mosque of Tabriz, the early Jameh Mosque of Isfahan, and the tomb of Amir Ismail Samani reflect this historical continuity. Among the various branches of architecture in Iran, religious architecture acquired a special position because the mosque became not only a place of worship but also a social, educational, and ethical center. The mosque functioned as a key architectural institution in the Islamic city, organizing urban life around spiritual and communal values (4). However, the influence of Islamic architectural principles was not limited to mosques. Domestic architecture also absorbed these principles by transforming the house into a protected, inward-oriented, and morally regulated space. The traditional house became a microcosm of Islamic social order, where the hierarchy of spaces reflected the hierarchy of relations: public, semi-public, semi-private, and private. This historical development shows that Iranian–Islamic architecture cannot be understood solely as a stylistic or aesthetic phenomenon; rather, it must be interpreted as a spatial expression of religious worldview, social etiquette, and ethical discipline.

The Qur’anic view of dwelling gives special importance to the house as a place of tranquility, security, and spiritual formation. The concept of residence in Islamic thought goes beyond the physical act of inhabiting a structure; it refers to *sukun*, or inner peace, which includes both bodily comfort and metaphysical calm. Accordingly, Muslim architects sought to design houses that would serve the true meaning of dwelling by supporting both material and spiritual needs. Traditional elements such as the vestibule, indirect corridor,

courtyard, and introverted plan were not accidental architectural devices; they were practical embodiments of the Qur'anic concern for privacy, modesty, and respect for the household. The Qur'an emphasizes that entering houses requires permission and greeting the inhabitants, thereby establishing a behavioral and spatial ethic of access. This ethic directly influenced architectural design, because houses had to be built in a way that would prevent sudden visual intrusion and allow residents to regulate social contact. The Qur'anic emphasis on remaining within the home, preserving modesty, and avoiding public display also shaped the internal organization of domestic space. The manifestation of modesty in Islamic architecture can be observed in several forms, including visual modesty, auditory modesty, and behavioral modesty. The use of different door knockers for men and women in traditional houses is a clear example of this spatial etiquette, since the sound of the knocker informed the household about the gender of the visitor and allowed an appropriate response. Similarly, the division of the house into *andaruni* and *biruni* spaces created a controlled relation between family life and guest reception. These features indicate that privacy was not understood merely as isolation but as a refined system of social regulation. At the same time, modern approaches that reduce housing to material comfort and external appearance may weaken the deeper human meanings of residence, because they often prioritize convenience, display, and consumption over spiritual peace and moral security (5).

Hadith and Islamic jurisprudential traditions also offer important principles for architecture, urban life, and domestic design. Islamic teachings encourage settlement, social cohesion, and urban development, but such development must be organized according to moral and communal values. Imam Ali advised residence in major cities because they gather Muslims and strengthen collective life, while also emphasizing attachment to the larger community (6). At the same time, Islamic narrations criticize harmful architectural practices, including intrusive height, unlawful occupation of land, excessive luxury, and the use of prohibited decorative imagery. The avoidance of images and sculptures of living beings became one of the recognized features of Islamic architecture, especially in mosques and religious buildings, where vegetal, geometric, and non-figurative ornamentation replaced human and animal representation (7, 8). Islamic narrations also encourage spacious houses while distinguishing between healthy spatial openness and aristocratic extravagance. The spaciousness of the house is presented as a sign of well-being, yet high and oppressive buildings are criticized when they disturb neighbors, block air and light, or create social harm (7-9). The moral legitimacy of space is also central: land, building materials, and financial resources used in construction must not be unlawful or usurped. Narrations warn that construction based on illegitimate wealth leads to ruin and spiritual burden, while Islamic legal rulings invalidate acts of worship performed in usurped property (12, 13). These teachings reveal that Islamic architecture is not limited to form, orientation, and decoration; it is also concerned with the ethical origin of the building, the rights of neighbors, the dignity of inhabitants, and the spiritual consequences of spatial production.

The article also criticizes modern and non-religious architecture for weakening the principles of privacy, modesty, health, simplicity, and religious orientation. In many contemporary houses and apartments, the entrance opens directly into the most private areas of the dwelling, kitchens are fully exposed, balconies and windows overlook neighboring private spaces, and the boundary between public and domestic life becomes blurred. Such conditions reduce the protective function of the house and may encourage visual intrusion, self-display, and the erosion of modesty. From the perspective of Islamic architecture, the house should operate as a protective covering that safeguards family life, while modern housing often transforms the dwelling into an exposed and consumption-oriented space. The article further argues that religious architecture traditionally placed the mosque at the center of neighborhood life, whereas modern urban development often separates residential value from religious proximity. Islamic architecture is described as qibla-oriented, meaning that the spatial order of the house and city should maintain a symbolic and practical relation to worship and spiritual direction. The Prophet's house is presented as a simple, functional, and modest model, consisting of interior

spaces for family and worship and an exterior space for meeting people, without worldly excess (18). The critique of luxury and excessive ornamentation is supported by Islamic teachings that distinguish praiseworthy beauty from condemned extravagance. While beauty is accepted and even valued, ostentation, wastefulness, and morally problematic decoration are rejected. The prohibition of figurative decoration in certain contexts and the criticism of excessive embellishment reinforce the idea that architecture must serve ethical and spiritual life rather than vanity and spectacle (19, 20). The article also links health and purity to architectural planning, arguing that sanitary spaces, kitchens, and areas associated with impurity should be designed with proper separation from living areas, while the presence of animals such as dogs inside the house is treated as inconsistent with religious principles of purity in specific narrations (14, 21). Privacy, therefore, is connected not only with sight but also with sound, behavior, bodily purity, social ethics, and the spiritual atmosphere of the home.

In conclusion, Iranian–Islamic architecture presents a comprehensive model of dwelling in which the house is understood as a protected, dignified, and spiritually meaningful environment. The principle of privacy is central to this model because it organizes the relationship between the individual, the family, the neighborhood, and society through a carefully graded spatial hierarchy. Traditional architectural elements such as the vestibule, indirect entrance, courtyard, high enclosure, separated reception and family areas, and inward-oriented design all served to protect residents from intrusive sight, preserve modesty, and generate psychological comfort. The study shows that the decline of these principles in modern housing has produced several negative consequences, including the weakening of religious orientation, increased exposure of private life, the spread of consumerist and ostentatious values, and reduced attention to health, purity, and neighborly rights. It also demonstrates that Islamic architectural principles are not limited to historical nostalgia but remain relevant for contemporary urban design and housing policy. Regulations related to Iranian–Islamic values in building design emphasize the preservation of privacy, human dignity, spiritual security, proportionality, inwardness, justice in access, and the use of appropriate visual symbols in architecture. Examples of traditional Iranian houses, such as the Sigari House of Yazd, the Borujerdi House of Kashan, and the Gerami House of Yazd, show that it is possible to create buildings that combine beauty, climate responsiveness, social harmony, and privacy protection. Therefore, architects, urban planners, and policymakers should study religious, ethical, and historical sources more carefully and apply their principles in contemporary housing design so that buildings may once again become spaces of tranquility, dignity, modesty, and human flourishing.

یکی از اصول مهم معماری اسلامی ایرانی، مسئله حریم بوده است. حریم از ریشه «حرم» به معنای بازداشتن، ممنوعیت و محدودیت (1) و نیز به معنای اینکه تعرض دیگران به حق صاحب حریم ممنوع است (2)، که برای استفاده کنندگان، مصونیت و امنیت بوده و در نهایت، آرامش و آسایش فرد را تأمین می‌نماید. روشن و واضح است که امنیت داشتن تنها بخشی از ویژگی‌های معماری اسلامی است، در حالی که آرامش و آسایش دامنه بسیار وسیعی را شامل می‌شود. از اصلی‌ترین معیارهای طراحی و معماری در ساخت شهرهای اسلامی، اهمیت حریم خصوصی و استحقاق برخوردار از آن و احترام به آن همواره مورد توجه قرار گرفته است. حریم خصوصی به معنای دسترسی محدود دیگران و توان جلوگیری در برابر دستیابی ناخودآگاه و ناخوانده به انسان و یا به معنی مخفی و پنهان کردن برخی امور از بقیه افراد و یا کنترل بر اطلاعات شخص می‌باشد (3)، که ارزش و اعتبار و موفقیت یک اثر معماری به این اصل وابسته است که این اثر معماری تا چه اندازه آسایش افراد را برآورده می‌سازد.

اگر به زندگی مردم دقت کنیم و به ظاهر آنان که در انظار عمومی ظاهر می‌شوند، و یا به اعتقادات مذهبی‌شان و یا به روابط اجتماعی با دیگران و نحوه زندگی آنان در منزل نگاه کنیم، گمان می‌کنیم که آنان حریم خصوصی را می‌شناسند، اما وقتی به خانه‌هایی که توسط معماران مدرن ساخته می‌شود دقت می‌شود، می‌بینیم که اثری از حریم و یا حریم خصوصی در آنها دیده نمی‌شود. مثلاً به محض باز شدن در ورودی، تمام خانه از خصوصی‌ترین و فردی‌ترین نقطه خانه قابل مشاهده است، خانم خانه برای رفتن به آشپزخانه باید از وسط میهمانان عبور نماید و محیط آشپزخانه کاملاً باز و این می‌باشد و خیلی از مسائل دیگر. در این مقاله بر آنیم که اولاً به شاخصه‌های معماری اسلامی از نظر آیات و روایات اشاره نماییم و ثانیاً پیامدهای اجتماعی آن و نیز پیامد زیان‌آور ناخوشایند معماری مدرن را بیان نماییم و اصول معماری اسلامی را که به مسئله حریم و حجاب، چه حجاب دیداری و یا حجاب صوتی و حجاب رفتاری، توجه داشته، پردازیم.

۲- سیر تاریخی معماری اسلامی در ایران

دین اسلام در همان سده‌های نخست، با سرعتی بی‌سابقه، از عربستان به سراسر خاورمیانه و سراسر شمال آفریقا تا اقیانوس اطلس گسترش یافت. ماهیت اسلام میلیون‌ها انسان را در پهنه وسیعی به حرکت درآورد و ملیت‌های گوناگونی را تحت حاکمیت اسلام به وحدت و یکپارچگی رساند. با مبادله علوم، فنون و هنرهای کهن این اقوام با یکدیگر و آمیختن آن با روح اسلام، دوران جدیدی از رونق پدیدار شد که فرهنگ و تمدن اسلامی نام گرفت. معماری اسلامی طی هزاران سال تجربه تداوم و بهره‌گیری درست از توانمندی‌ها و خلاقیت‌های بالای خود، به خلق آثار معماری توفیق یافته و شاهکارهای بسیاری را بر جای گذاشت.

با ظهور اسلام در قرن هفتم میلادی، پایه‌های هنر اسلامی که مجموعه‌ای از هنر در دوره ساسانیان و بیزانس بود، شکل گرفت. در سال ۶۲۲ میلادی، با هجرت پیامبر اکرم (ص) از مکه به مدینه، تاریخ اسلامی آغاز، و هجرت پیامبر اکرم (ص) به مبدأ تاریخ اسلام بدل شد. در ایران، علوم و هنرهای اسلامی تقریباً با ظهور سلسله «امویان» در سال ۴۱ هجری قمری و جابه‌جایی کانون حکومت امویان از مدینه به دمشق شکل گرفت.

در ایران، اولین نمونه‌های هنر و معماری در منطقه «خراسان» شکل گرفت. شکل‌گیری اولین شیوه معماری ایران پس از اسلام در این منطقه بود. این شیوه که به شیوه «خراسانی» یا «شبهستانی» معروف گردیده، در قرن اول ه.ق، در ابتدای پذیرش دین مبین اسلام از سوی ایرانیان، آغاز گردیده و تا دوره «آل بویه» و «دیلیمان» در قرن چهارم هجری قمری ادامه پیدا کرد.

نقشه مساجد از صدر اسلام الهام گرفت و مساجد به صورت «شبهستانی» یا «چهل ستونی» بنا شدند. قوس‌های به کاررفته در شیوه خراسانی به صورت «بیضی» و تخم مرغی است که از نمونه‌های آن می‌توان به کاخ‌های ساسانی، یعنی «فیروزآباد» و «طاق کسری»، اشاره کرد. و از مساجد این شیوه

می‌توان به «مسجد جامع فهرج یزد»، «مسجد تاریخانه دامغان»، «مسجد جامع نائین»، «مسجد جامع تبریز» و بنای اولیه مسجد جامع اصفهان و «مقبره امیر اسماعیل سامانی» اشاره کرد.

در بین اقسام هنر معماری در ایران، معماری مذهبی از موقعیت ویژه‌ای بهره‌مند است. هر آینه پیشینه این نوع معماری به دوران قبل از اسلام، خصوصاً دوران ساسانیان، می‌رسد. با گسترش دین اسلام در کشورهای متعدد، از جمله ایران، معماری مذهبی در اسلام از موقعیت خاصی بهره‌مند شد. البته عواملی مانند سفارش مراجع دین و واقعه وقف در توسعه و دقت ویژه معماران به مسجد بی‌اثر نبوده است. به این ترتیب، مسجد در ایران، بالاترین نوع اصول اسلامی به‌عنوان «کلید معماری» محسوب می‌شود (4).

شاخصه‌های معماری اسلامی از نگاه آیات

در قرآن کریم، آیات بسیاری در مورد ساختن بنا و معماری آمده که در اینجا این آیات معرفی می‌شود تا اهمیت معماری مشخص شود، که تأکید قرآن بر اینکه مسکن و منزل محل سکونت است و سکونت، قبل از آنکه معنای مادی و طبیعی و فیزیکی داشته باشد، دارای معنای متافیزیکی به معنای آرامش روح و روان است. معماران مسلمان در ساخت خانه‌ها سعی داشتند که در تحقق مفهوم حقیقی سکونت، چه معنای فیزیکی و چه متافیزیکی آن، بیشترین کارآمد را داشته باشند.

وجود «هشتی» و دالان در خانه‌های قدیمی و باستانی، به گونه‌ای مرز و قلمرو بین حریم و فضای خارجی از خانه را فرم می‌داد. هشتی به‌صورت یکی از اصول خانه‌سازی، با فضا و راهروهای پیچ‌درپیچ، نه تنها مانع توجه نامحرم به داخل منزل می‌شد، بلکه با ایجاد توقف و مکث، هر کسی را که از خانه بیرون می‌رفت، آماده ورود به خارج از خانه می‌کرد و آن که وارد می‌شد را آماده ورود به عرصه خانه می‌کرد.

امروزه عوامل صوری و ظاهری، مانند رفاه و راحتی صرف، زمینه را برای پیدایش مفاهیم انسانی حبس نموده و مسکن و منزل بیشتر ناظر به مهیاسازی اهداف مادی حیات انسان است تا اهداف غیرمادی (5).

خداوند متعال در آیه ۸۷ سوره یونس فرموده است:

«و به موسی و برادرش وحی کردیم که شما دو تن برای قوم خود در مصر خانه‌هایی ترتیب دهید و سراهایتان را روبه‌روی هم قرار دهید».

خداوند متعال در آیات ۲۳ و ۲۴ سوره احزاب، لفظ بیوت به معنای خانه را به کار برده و فرموده است:

«و در خانه‌هایتان قرار گیرید و مانند روزگار جاهلیت قدیم زینت‌های خود را آشکار مکنید و نماز بر پا دارید و زکات بدهید و خدا و فرستاده‌اش را فرمان برید. خدا فقط می‌خواهد آلودگی را از شما خاندان (پیامبر) بزدايد و شما را پاک و پاکیزه گرداند، و آنچه که از آیات خدا و سخنان حکمت‌آمیز در خانه‌های شما خوانده می‌شود، یاد کنید. در حقیقت، خدا همواره دقیق و آگاه است». از آیات مذکور برداشت می‌شود که:

یکی از مسائل بسیار مهمی که در سبک زندگی دینی و اسلامی نقش اساسی و حیاتی دارد، مسئله معماری اسلامی است. وقتی گفته می‌شود معماری اسلامی، به این مفهوم که مسکن، به‌عنوان نیاز اولیه هر انسانی، باید به شکلی ساخته شود که مایه آرامش و معنویت صاحب منزل باشد. معماری خانه باید به گونه‌ای طراحی شود که وقتی درب منزل باز می‌شود، درون خانه پیدا نباشد و مزاحمتی برای دیگران به وجود نیاید.

همچنین خداوند در آیات ۲۷ تا ۲۹ سوره نور نیز به خانه اشاره نموده و می‌فرماید:

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید، به خانه‌هایی که خانه‌های شما نیست داخل مشوید تا اجازه بگیریید و بر اهل آن سلام گوئید. این برای شما بهتر است، باشد که پند بگیریید

و اگر کسی را در آن نیافتید، سپس داخل آن مشوید تا به شما اجازه داده شود و اگر به شما گفته شود برگردید، برگردید که آن برای شما سزاوارتر است و خدا به آنچه انجام می‌دهید داناست».

«بر شما گناهی نیست که به خانه‌های غیرمسکونی که در آنها برای شما استفاده‌ای است، داخل شوید...».

تجلی آیه حجاب در سوره نور و احزاب و تفسیر آن، بخشی از تأثیر عمیق آیات الهی در معماری اسلامی است که سبب شد رعایت حجاب در سطوح مختلف معماری اسلامی به‌طور کامل لحاظ شده و در گذشته یک معمار با توجه کامل به این امر به ساخت‌وساز بنا مبادرت می‌ورزید. با اشاره به عمق اثربخشی قرآن در معماری اسلامی، باید اعتراف کرد که قرآن، فرهنگ اسلامی را خلق کرده است و معماری اسلامی، مظهر تابان این فرهنگ است. همچنین معماری به دلیل آمیختگی با زندگی مردم، تحت تأثیر زندگی آنها پس از دوره اسلام بوده است. مراعات اصل حجاب در ابعاد گوناگون بنای اسلامی به‌وضوح دیده می‌شود، به گونه‌ای که در نقشه و طراحی و نیز اجرای بنا و خانه‌ها می‌توان به سه قسم از حجاب تصویری، شنیداری و رفتاری اشاره داشت.

به‌عنوان مثال، می‌توان به نصب دو کوبه متفاوت بر دروازه‌های خانه‌های سنتی ذکر کرد که هم مدل و هم صدای این کوبه‌ها مبین این بود که پشت دروازه زن است یا مرد. و نیز جدا کردن اتاق‌ها به دو قسمت اندرونی (نشیمن) و بیرونی (پذیرایی) جهت رعایت محرم و نامحرم بودن مهمان طراحی می‌شد.

شاخصه‌های معماری اسلامی از نظر روایات و احادیث

توصیه به آبادانی و شهرنشینی

شهرها و جوامع متمرکز، بستر شکل‌گیری و گسترش تمدن‌هاست. آبادانی نیز از ویژگی‌های شهرنشینی است، اما آبادانی بدون طرح و نقشه و یا به عبارت دیگر معماری، میسر نیست و معماری نیز بر اساس باورهای جوامع شکل می‌گیرد. ائمه علیهم‌السلام، به پیروی از تعالیم پیامبر اکرم (ص)، مردم را به عمران و آبادانی و شهرنشینی تشویق می‌کردند. امام علی (ع) در نامه خود به حارث همدانی می‌نویسد: «واسکن الامصار العظام فانها جماع المسلمین». «در شهرهای بزرگ سکونت کن، زیرا این شهرها محل تجمع مسلمانان است» (6). از همان حضرت نقل شده است: «الزموا السواد الاعظم فان یدالله مع الجماعه».

«با جمعیت‌های بزرگ همراه باشد، که دست خدا همراه جماعت است» (6). در این روایت، وسعت نگاه و عمق تأمل و تدبیر اسلامی را به‌وضوح می‌توان توجه نمود، چنانچه در این روایت حتی به اثرگذاری و اعتقاد دیگران و نزدیکان خانه اشاره شده است. بدین سبب، آدمی باید قبل از ساختن خانه، در مورد محدوده ساخت منزل و همسایگان و عقاید آنها تفحص نماید و از مناطقی که افراد لامذهب و فاسق در آنها زندگی می‌کنند کناره‌گیری نماید، چون باعث غفلت، جهل، ظلمت ایشان می‌شود.

پرهیز از مظاهر ممنوع در معماری

بر اثر تأکیدهای ائمه (ع) بر زنده نگه داشتن سنت پیامبر (ص) و پرهیز از نقاشی جانداران و مجسمه‌سازی، این مطلب از مسلمات فقه شیعه و سنی شده است (7). به همین دلیل، یکی از خصوصیات معماری اسلامی، خواه در مساجد و خواه در ساختمان‌های دیگر، اجتناب از چهره‌ها، تصاویر و مجسمه‌های انسان‌ها و حیوانات است و معمولاً به جای آنها از نقاشی گل و گیاه و چیزهای بی‌جان در آذینت دادن دیوارهای مساجد و مدارس و خانه‌ها، و حتی پوشاک و قالی‌ها استفاده شده است.

از امام صادق (ع) درباره مسجدی که در آن تصویر است پرسیدند. آن حضرت فرمود: «آن را خوش نمی‌دارم، ولی امروز برای شما زیان و اشکالی ندارد» (8).

از امام کاظم (ع) درباره نماز خواندن در مسجدی که در طرف قبله آن، قرآن یا چیزی از ذکر خدا نوشته شده پرسیدند، حضرت فرمود: «اشکالی ندارد» (8).

تشویق به توسعه افقی منازل

بلند و برافراشته نبودن خانه‌ها، چهار مرتبه در قرآن مورد سفارش قرار گرفته است. و همچنین در روایات و احادیثی از معصومین (ع)، مرتفع یا کوتاه بودن خانه‌ها، چگونگی و طراحی پشت‌بام‌ها برای تهویه هوا و نورگیری مناسب، از جمله مواردی است که آنها به این ارتباط و پیوستگی در طراحی بناها اشاره کرده‌اند، از جمله:

از ابی عبدالله (ع) نقل شده است که فرمودند: «از نشانه‌های سعادت و خوشبختی مرد، وسعت منزل است» (7).

از امام کاظم (ع) درباره تشریفات دنیا پرسیدند، امام فرمود: «وسعت منزل و زیادی دوستداران» (7).

روشن است که وسیع بودن خانه و دل‌باز بودن محیط زیست، غیر از تجمل‌پرستی و قصرسازی و کاخ‌نشینی است. اسلام مردم را به برگزیدن خانه‌ای تشویق کرده که صفا و شور زندگی داشته و کانون حیات سالم باشد.

از سوی دیگر، ائمه (ع) ساختن ساختمان‌های سربه‌فلک کشیده را نکوهش می‌کنند. امام صادق (ع) فرموده است: «ارتفاع و سقف خانه را هفت تا هشت ذراع بیشتر قرار ندهید (حدود سه الی سه و نیم متر) که عوارضی برای اهل خانه دارد (بالا تر از آن محل حضور شیاطین است)» (9).

آن حضرت در حدیث دیگری می‌فرماید: «خداوند بر ساختمان، فرشته‌ای را موکل کرده و به هر کسی که ساختمان و سقفی بالاتر از هشت ذراع بسازد، می‌گوید: کجا می‌روی ای فاسق؟» (9).

از امام باقر (ع) روایتی را نقل می‌کنند که فرمود: «برای کسی سزاوارتر نیست که بنایی را بالاتر از کعبه برآورد» (8).

از رسول اکرم (ص) روایت شده است که خانه‌های بلند و برافراشته، حقوق همسایه‌ها را تباه می‌سازد و آن حضرت از شخص انصاری که در مدینه خانه بلندی ساخته بود، اعراض کردند و فرمودند: «چنین بناهای بلند برای دیگر ساختمان‌های محل، زحمت و مزاحمت ایجاد کرده و جریان هوا و نور را از آنان دریغ می‌دارد» (9).

امروزه یکی از نمونه مشکلات و معضلاتی که در طراحی خانه‌ها با آن روبه‌رو هستیم، آپارتمان‌ها و مجتمع‌های به هم چسبیده و کنار هم می‌باشد که اینها، جدای از آزار و اذیت برای همسایه، می‌تواند تهدیدی جدی از جهت اخلاق، فرهنگ و جامعه داشته باشد. در روایت است که آمده: «والیبوت التي تشرع الی الجوار» (10).

پرهیز از غصبی بودن فضا

از جمله احکامی که ائمه اطهار، معماران و مهندسی خود را مطرح ساخته‌اند، عدم غصبی بودن فضا یا امکانات موجود در محل سکونت است (11). از رسول خدا (ص) روایت شده است: «هر کس یک وجب از زمین دیگران را غصب نماید، در قیامت تا هفت طبقه آن قطعه زمین را بر گردش

می‌آویزند» (7) و «کسی که در ملک غصبی نماز بخواند، اگرچه روی فرش غصبی و تخت و مانند اینها باشد، نمازش باطل است» (12).

یکی از دلایل معنوی انهدام ساختمان که باعث بی‌نظمی و سلب آسایش اهل خانه می‌شود، هزینه ساخت و ساز است که اگر اندکی مال حرام در ساخت آن مصرف شود، بر طبق روایت از رسول اکرم (ص) است که نتیجه و پیامد آن، ویرانی و خرابی خانه خواهد بود.

«از ساختمان‌سازی با مال حرام پرهیزید که اساس ویرانی است» (13).

امام صادق (ع) فرمودند: «کسی که مالی را از راه غیرحلال کسب کند، خداوند ساختمان و مصالح ساختمانی را بر او مسلط می‌سازد» (7).
 امام صادق (ع) فرمودند: «خداوند متعال ساختمان‌هایی دارد که انتقام‌گیرنده نامیده می‌شود. من اگر خداوند به بنده‌ای مالی عطا کند و او حق آن را، خمس، زکات و انفاق‌های مستحبی، پرداخت نکند، آن را بر او مسلط می‌کند؛ پس مالش را در آن صرف می‌کند و می‌میرد و ساختمان را می‌گذارد و می‌رود» (14, 15).

و نیز آن حضرت می‌فرماید: «هر ساختمانی که از کفایت بیشتر باشد، آن ساختمان در قیامت وبال صاحبش می‌شود» (16).

و نیز آن حضرت می‌فرماید: «هر بنایی که بیش از اندازه باشد، روز قیامت، صاحبش مجبور به حمل آن می‌شود» (17).

آثار مخرب معماری نوگرا و غیر مذهبی

با تطبیق و قیاس به نوع مسکن و معماری اسلامی پی می‌بریم که معماری نوگرا و غیر مذهبی، در مدل، نما و قالب آن برای آرامش روح و روان و آسایش خاطر افراد منزل ماهرانه اندیشه نشده، اما برعکس، ظاهر سازی و جلوه‌گری، اسراف‌گرایی و سردرگمی را با نام مکان و وضعیت مطلوب، نوگرایی و تجدد، اوپن و تکامل و چشم‌انداز تصریح کرده‌اند. که این خودباختگی، تأثیر منفی بر اخلاق، روح و روان و ذهنیت افراد می‌گذارد. که در ذیل به برخی از این آثار سوء و ناشایست اشاره می‌کنیم:

دین‌گریزی (بی‌اعتنایی به مسائل دینی)

معماری نوین و غیر مذهبی با دین و تدین و اخلاق در تناقض است. در معماری سنتی و مذهبی، مکان بنای مسجد به منزله کانون، مرکز و قلب خیابان‌ها و محلات شهرها در نظر گرفته می‌شد که به تناسب، منازل و خانه‌ها هم در حاشیه آن بنا می‌شد و همچنین مسجد محل نشر معارف دینی و مکانی امن و آرامش بود و نیز امام جماعت به‌عنوان حکیم و درمانگر معنوی اهالی محله بود و مردم او را حلال مشکلات خود می‌دانستند. و بالعکس، در معماری غیر مذهبی، هر چه خانه‌ها فاصله‌شان از محیط مسجد بیشتر باشد، بر ارزش و بهای آن افزایش می‌یابد.

معماری اسلامی یک معماری قبله‌گراست؛ یعنی خانه‌های خود را جهت کعبه و قبله قرار می‌دهند. خداوند متعال در آیه ۸۷ سوره یونس می‌فرماید:

«و اوحینا الی موسی و اخیه ان تبوء لقومکما بمصر بیوتا واجعلو بیوتکم قبله و اقیمو الصلاه و بشرالمومنین».

مفسرین در تفسیر این آیه شریفه، مراد از کلمه «قبله» با قرینه «اقیموا الصلاه» را که مربوط به نماز است، به‌عنوان «جهت اقامه نماز» بیان کردند. با اینکه سمت قبله بنی‌اسرائیل با مسلمین فرق داشت، اما در مجموع از آیه فوق، مایل بودن منازل به سوی کعبه تعبیر می‌شود. و نیز معنای دیگر آن، روبه‌روی هم قرار دادن خانه به شیوه متمرکز و در یک جا جمع شدن این است که از پاشیدگی و پراکندگی دور شده و به تحکیم ارتباط صحیح اجتماعی و زنده کردن روح و جان عمومی افراد بر حسب پرهیزگاری و تقوا و برپایی فریضه نماز پردازید.

در ترسیم خانه رسول اکرم (ص) بیان شده است که: «خانه رسول خدا (ص) شامل چهار اتاق بود که سه اتاق آن اندرونی، که یک اتاق برای فرزندان، یک اتاق برای آن حضرت و یک اتاق نیز برای عبادت، و یک اتاق بیرونی که برای دیدار و ملاقات با مردم بوده است، که دارای طرحی زیبا و دور از هرگونه تکلف از زینت‌های دنیوی بود» (18).

تشریفات و تجمل‌گرایی

در معماری دینی بر سادگی و بی‌آلایشی سفارش شده است، زیرا سبب آسایش و رابطه اجتماعی راحت، به‌خصوص با خویشاوندان، می‌گردد. ولی در خانه‌های تشریفاتی و لوکس، موجب ضعیف شدن آداب و فرهنگ صله ارحام می‌شود. تجمل‌گرایی و زندگی تشریفاتی یعنی میل افراطی و زیاده‌روی در مادیات زندگی است. با توجه به اینکه میل به زیبایی یک امر غریزی و ذاتی است و اینکه در روایت آمده که «ان الله جمیل یحب

الجمال»، خداوند زیباست و زیبایی را دوست می‌دارد»، بنابراین می‌توان گفت که دو نوع زیبایی و تجمل مطرح می‌شود: زیبایی و تجمل‌گرایی نیک، پسندیده و ممدوح و زیبایی مذموم و نکوهیده.

در قرآن کریم، عمارت و کاخ‌های فرعون و قارونی به‌عنوان زیبایی و تجمل‌گرایی مذموم مطرح شده که زینت‌های شیطانی برای فریفتن و اغوای مردم از مسیر حق دانسته می‌شود (سوره قصص، آیات ۷۶ تا ۸۳؛ سوره غافر، آیات ۲۳ تا ۲۵؛ سوره غافر، آیات ۳۹ و ۴۰؛ سوره طه، آیه ۸۷). در دین اسلام، از نگارگری صورت جانداران و مجسمه‌سازی منع و نهی شده است. شیخ انصاری در کتاب المکاسب المحرمه، «حرمت مجسمه‌سازی را اجماعی دانسته و مجسمه‌سازی و نقاشی جانداران را از شغل‌های حرام به شمار می‌رود و نیز حرمت نقاشی از جانداران را نیز از برخی از بزرگان نقل کرده است» (19).

در بخش «الزی و التجمل» از کتاب اصول کافی، فصلی با عنوان «تزویق البیوت» آمده که در آن احادیث و روایاتی از معصومین (ع) در خصوص حرمت پیکرتراشی و صورت‌نگاری موجودات دارای روح آمده است که ابو بصیر می‌گوید: ابی عبدالله (ع) از قول رسول خدا (ص) فرمود: «جبرئیل نزد من آمد و می‌گفت: ای محمد، پروردگارت به تو سلام می‌رساند و تو را از تزویق (آراستن) خانه نهی می‌کند». ابو بصیر می‌گوید: «پرسیدم: تزویق خانه یعنی چه؟» حضرت فرمود: «نقاشی کردن صورت‌ها» (20).

عدم سلامت و طهارت (سلامت‌گریز)

در معماری دینی و قرآنی، در پاکی و تطهیر و سلامت جسم و روح سفارش شده است که در نقشه‌کشی بخش‌های مختلف خانه، مانند سرویس بهداشتی، حمام و مطبخ، باید از محل زندگی و نشیمن جداگانه طراحی شود و نیز خانه‌ها و منازل نباید محل نگهداری حیواناتی از قبیل سگ، گربه و دیگر حیوانات باشد. اما در معماری مدرن و غیردینی، علی‌رغم ظاهر فریبنده‌اش، به پاکی و طهارت و سلامت جسم و جان توجهی نشده است و در چیدمان خانه، از جمله سرویس بهداشتی، حمام و آشپزخانه در فضای درونی خانه می‌باشد که باعث افزایش ویروس‌ها و میکروب‌ها و قارچ‌ها و مواد شیمیایی در اثر ضدعفونی‌کننده‌ها و گندزداها به درون خانه می‌شود.

و نیز ورود حیوانات، از جمله گربه و سگ و غیره، باعث شیوع بیماری به محیط خانه می‌شوند که همه این موارد ناشی از معماری مدرن و غیردینی است که بیانگر معماری سلامت‌گریز می‌باشد. امام صادق (ع) می‌فرماید: «نماز مگذار در خانه‌ای که در آن سگ است، مگر اینکه سگ صید باشد و دربی به رویش بسته شود، در این صورت اشکالی ندارد...» (14).

پیامبر اسلام (ص) فرمود: «همانا جبرئیل بر من وارد شد و گفت: ما ملائکه بر خانه‌ای که در آن سگ و مجسمه و ... وجود دارد، داخل نمی‌شویم» (7, 21).

عدم رعایت حریم (خودنمایی)

یکی دیگر از آثار معماری مدرن و غیردینی این است که خانه و مسکن نقش ایجاد پوشش و رعایت حریم را ندارد؛ مثلاً در آپارتمان‌ها و مجموعه‌های مسکونی، معمولاً ورودی دو یا چند واحد آپارتمان مستقیماً در یک پاگرد سرویس پله باز می‌شود و هیچ‌یک از آنها برای خود حریمی خصوصی جهت ورودی ندارند و به مجرد اینکه درب آپارتمان گشوده شود، تمام نقاط خانه، از جمله محیط اختصاصی خانه، برای کسی که از راه پله می‌گذرد، قابل دیدن است. تراس‌ها و پنجره‌ها نیز با وضعیت کنونی جهت دیده شدن عرصه‌های خصوصی زندگی دیگر افراد به شمار می‌آیند، حصارها و باروهای خانه‌ها پست و کم‌ارتفاع شده و دیوارها و حصارهای بلند و محافظ تبدیل به نرده‌های تزئینی شده‌اند. نماها با چشم‌اندازها و تراس‌ها، محل نشستن و جلوه‌گری شده است و یکی از آثار زیانبار معماری نوین، چشم‌چرانی به خانه همسایه‌ها می‌باشد. در حالی که در اسلام،

محفوظ به حیا بودن و تقوا در خانه با شکل و نمای داخلی خانه مرتبط بوده و از مهم‌ترین موضوعاتی بود که انسان باید در همه جوانب زندگی خویش آن را در نظر بگیرد. امام صادق (ع) می‌فرماید: «هر کسی که حیا ندارد، ایمان ندارد» (20).

در آیات قرآن و احادیث از معصومین (ع)، در زمینه حریم شخصی افراد و انگیزه‌های حمایت از آن را تحت عنوان «منوعیت تجسس و تفحص»، «ممانعت از ورود افراد به منازل بدون اذن»، «منوعیت استراق سمع و بصر»، «اشاعه فحشا و هتک ستر»، «بی‌عصمتی و بی‌آبرویی» بیان می‌کند (19). به منظور دستیابی به این اصول و حل مشکلات مرتبط با آن، معماری اسلامی راه‌حل‌های مختلفی را بیان کرده است؛ به‌عنوان نمونه اینکه حریم دیگران را باید محترم شمرد و نیز تأکید جدی شده بر اینکه نباید متعرض آنان از جهت توجه و نگاه مستقیم شد. قرآن کریم الگوهای متفاوت رفتاری را در مورد رعایت حریم دیگران، نظیر شیوه اعلام حضور برای ساکنین خانه و دیگران، تشریح نموده است. خداوند برای شما خانه‌هایتان را جای آرامش قرار داد» (سوره نحل، آیه ۸۰).

«ای مؤمنان، به خانه‌ای جز خانه‌های خودتان وارد نشوید تا رخصت طلبید و بر ساکنان خانه سلام کنید. چنین کاری برای شما بهتر است که پند گیرید» (سوره نور، آیه ۲۷).

«به منازل مردم تنها از در آنها وارد شوید» (سوره بقره، آیه ۱۸۹).

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید:

«هر کس به سخنان کسان دیگر به شیوه‌ای مخفیانه گوش فرا دهد، در حالی که آنان دوست ندارند کسی سخن آن را بشنود و از او فرار می‌کنند، با این عمل خود، مس گداخته در گوش فرو می‌کند» (22).

و نیز آن حضرت می‌فرماید: «خانه حرم است و هر که بی‌اجازه به حرم تو درآمد، او را بکش» (23).

معماری اسلامی در آیین‌نامه‌های عمومی ساخت‌وسازهای شهری

وزارت مسکن و شهرسازی مطابق ماده ۳۳ مقررات اصول و نظام مهندسی و نظارت و کنترل ساخت‌وسازها، عهده‌دار تنظیم و تدوین مقررات عمومی بناهای شهری شده است. این وزارتخانه با ایجاد هیئتی به نام «شورای تدوین مقررات ملی ساختمان» و با عضویت صاحب‌نظران مهندس، معمار، طراح و تأسیسات کشور، جهت بررسی و نظارت بر صحت انجام کار بر اساس استانداردهای وضع شده و نیز تهیه و هماهنگی بین موضوعاتی از قبیل شکل، ادبیات، واژه‌پردازی، حدود و دامنه کاربرد و همچنین با تشکیل کمیته‌های تخصصی، مقررات مذکور را تدوین نمایند. تاکنون ۲۲ مبحث از مقررات ملی مصوب شده است که مبحث چهارم آن تحت عنوان «حفاظت از ارزش‌های اسلامی ایرانی» می‌باشد، که در بند ۱-۴-۴ از مبحث ۴ مقررات ملی ساختمان با موضوع محافظت از قابلیت‌های اسلامی-ایرانی چنین وضع شده است:

به منظور دستیابی به هویتی منسجم در ساختمان‌ها و محیط زندگی بر پایه ارزش‌های اسلامی-ایرانی، بناها باید با تمهیدات لازم در راستای پاسداری از این ارزش‌ها طراحی و ساخته شوند و زمینه‌ای برای تناقض با آنها در ساختمان‌ها و محیط فراهم نگردد.

در این راستا ضروری است که اصول ریشه‌دار معماری اسلامی-ایرانی، از جمله موارد زیر، در طراحی و ساخت بناها مورد توجه جدی قرار گیرند: پرهیز از بیهودگی، به معنای دوری از افزوده‌های غیرضروری.

مردم‌واری، که رعایت مقیاس‌های انسانی به شکل مطلوب و بر اساس رفع نیازهای او است.

درون‌گرایی، که به مفهوم حفظ حریم‌هاست و بیش از اصول دیگر، تأثیرات مذهب را نمایان می‌کند.

نیازش، که در طراحی ساختار اصلی بناها، به معنای رعایت چارچوب معین‌ترسیمی و هندسی سازه و عناصر اصلی نگهدارنده بنا است.

- پیمون، به مفهوم پیروی از نظام ابعادی معین که به نحوی تولید انبوه و حرفه‌ای را ممکن می‌سازد.
- این اصول سرمنشأ ضوابطی بودند که به منظور تعیین و حفظ تناسب بین اجزای بنا در گذشته رعایت می‌شد و لازم است در دوران معاصر نیز، علاوه بر دستیابی به سایر اهداف و انتظارات تعیین شده است. بازتاب عینی آنها به صورت انتظارات زیر می‌باشد که عبارت‌اند از:
- ۱- تأمین امنیت معنوی انسان‌ها با رعایت حریم‌های لازم کار و زندگی و جلوگیری از تداخل قلمروهای خصوصی و عمومی در طرح و اجرای ساختمان‌ها.
  - ۲- هماهنگی با ارزش‌های دینی و معنوی جامعه و سایر ارزش‌های نهفته در محیط طبیعی و مصنوعی، در تعیین شیوه استقرار و جهت‌گیری فضاها و ساختمان‌ها و همچنین در طراحی حجم، ارتفاع و نمای بناها.
  - ۳- در نظر گرفتن شأن و منزلت انسان‌ها در طراحی و ساخت.
  - ۴- ساختمان‌ها، به صورتی که علاوه بر کفایت امکانات ساختمانی برای تأمین ایمنی، بهداشت و سلامت لازم، هیچ فردی برای فعالیت و زندگی مستقل در آنها، به کمک جسمی دیگران نیاز نداشته باشد.
  - ۵- رعایت عدالت در امکان بهره‌برداری تمام اقشار و افراد با توانایی‌های جسمی متفاوت، به‌ویژه جانبازان، افراد معلول و سالمندان، از فضاها و بناهای عمومی.
  - ۶- به کارگیری و اعتلای مظاهر و نمادهای بصری معماری اسلامی، ایرانی در طراحی ساختمان‌ها، به‌ویژه در کاربرد هندسه، رنگ، عناصر، شکل‌ها و حجم‌های ساختمانی.
  - ۷- کنترل حجم، ارتفاع و نمای ساختمان‌ها به منظور جلوگیری از وارد شدن خدشه به آسایش، بهداشت و سایر حقوق استفاده‌کنندگان با ساکنان ساختمان‌های دیگر و محیط پیرامون» (24).

نمونه‌هایی از معماری‌های ایرانی-اسلامی

سه نمونه از خانه‌های سنتی ایرانی که اصول ساخت‌وساز اسلامی در آن طراحی شده عبارت است از: خانه سیگاری‌های یزد، خانه بروجردی‌های کاشان و خانه گرامی یزد.

این خانه‌ها مشابه با اقلیم شهرهای اولیه اسلام، چون مدینه و مکه، و نیز تشابه معماری این دو منطقه از منظر درون‌گرایی است.

خانه برادران سیگاری‌ها، مربوط به اوایل، اواسط و اواخر دوران قاجار است که در آن دوران به‌عنوان خانه مسکونی ساخته شده است. و خانه گرامی در اواخر دوره قاجاریان بنا شد. این خانه شامل دو حیاط در امتداد هم و حصار بلند در اطراف حیاط بزرگ ایجاد شده است. و خانه بروجردی‌ها قدمت آن به سال ۱۲۹ ه.ق باز می‌گردد. این بنا به دو بخش اندرونی و بیرونی واقع شده است. طراحی این بناها به گونه‌ای است که هیچ‌گونه دید مستقیم و چشم‌اندازی از بیرون و خارج از عمارت به محیط داخلی خانه و حتی حیاط عمارت وجود ندارد. و نیز در این عمارت‌ها هیچ پنجره و روزنه‌ای به سمت بیرون از مناظر وجود ندارد و ورودی حیاط با هشتی و دالان و راهروهایی طراحی شده تا در صورت باز شدن دروازه و ورود افراد به داخل، دید مستقیمی به اندرونی نباشد. این طراحی و وضعیت، علامت و نشان از توجه به حریم افراد در این عمارت می‌باشد. این خانه‌ها، هرچند نمونه خانه‌های مسکونی طبقه مرفه دوره قاجار هستند، در هماهنگی کامل با خانه‌های طبقه متوسط مجاور خود قرار دارند. و این هماهنگی نشان‌دهنده رعایت حقوق دیگران است (25).

نتیجه گیری

نتیجه و برآیند این مقاله عبارت‌اند از:

- معماری ایرانی اسلامی بازخورد مفاهیم آسمانی در رعایت حرمت انسان‌هاست. مسئله حریم و محرمیت یکی از اصول مهم معماری ایرانی در خلق فضای معماری بوده است. تأکید کردن به قلمرو و حریم‌های خصوصی و نیمه‌خصوصی و عمومی و نیمه‌عمومی، رعایت و احترام به اصول سلسله‌مراتب و محرمیت مؤثر بوده‌اند تا آنجا که در آیات قرآنی هم اشاره شده است، از جمله آیات ۲۷ تا ۲۹ سوره نور و همچنین ظهور و جلوه‌گری آیه حجاب در سوره‌های نور و احزاب و تفسیر و تشریح آن، نمونه‌ای از اهمیت آیات الهی در بناهای مذهبی و اسلامی است که رعایت حجاب در سطوح مختلف معماری اسلامی به‌طور کامل لحاظ شده و در واقع، در بسیاری از نمونه‌ها، فضاها و شکل و هیئت معماری قدیمی و سنتی ما همان‌گونه بوده است که نه فقط ایجاد و شکل‌گیری‌شان بر اساس جهان‌بینی اسلامی بوده است که ریشه در فکر و تأمل سازنده آن داشته است، بلکه نقشه را نیز به شیوه‌ای فراهم آورده‌اند تا شخص استفاده‌کننده از فضای خانه نیز هر چه بیشتر متعهد به رعایت آداب و قوانین و انتفاع بیشتر از این اصول مستمر ثابت زندگی گردد.
- دیگر از برآیند این مقاله، تبیین عوارض و آثار سوء و مخرب معماری مدرن و غیردینی است که مبتنی بر معماری دین‌گریزی، مصرف‌زدگی، تجمل‌گرایی، عدم سلامت جسم و روان و عدم رعایت حریم می‌باشد که به آیات و روایات در رد آن اشاره شده است.
- و نیز پیشنهاد می‌گردد کسانی که مسئولیت طراحی و نقشه‌کشی را دارند باید آموزش‌های لازم را ببینند و مجموعه آموزه‌های دینی که در کتب فقهی و اخلاقی آمده است را مطالعه نمایند تا بناها و خانه‌هایی را طراحی نمایند که بر روح و جان انسان اثرگذار باشد و آرامش و آسایش افراد را تأمین نماید.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Bandariki M. New Arabic-Persian Dictionary. Tehran: Islami; 1991.
2. Jafari Langarudi MJ. Legal Terminology. Tehran: Ganj Danesh; 2009.
3. Tarihi Fa-D. Majma al-Bahrain. Tehran 1997.
4. Kiani MY. Iranian Architecture during the Islamic Era. Tehran: Samt Publications; 2015.
5. Molla Hosseini M. Introduction to Old and Historical Houses of Iran 2011.
6. Sharif Razi MbH. Nahj al-Balagha. Qom: Hijrat; 1995.
7. Kulini MbY. Al-Kafi. Qom: Nashr Qods; 2009.

8. Ameli MbH. Wasail al-Shi'a. Tehran: Al-Maktabah al-Islamiyya; 2024.
9. Tabarsi FbH. Makarem al-Akhlaq. Qom: Al-Nashr al-Islami; 2006.
10. Mofid MbM. Al-Irshad fi Ma'rifat Hujjaj Allah 'ala al-Ibad. Qom: Sheikh Mofid Congress.
11. Asghari Y. General Housing Conditions from Islamic Sources Perspective. Mahfel Quarterly. (12).
12. Imam Khomeini R. Tawsih al-Masa'il. Tehran: Kanun Intisharat-e Mehrab; 1987.
13. Nouri MH. Mustadrak al-Wasa'il. Qom: Al-Albit Institute; 1999.
14. Sheikh Sadough MbAbHbBQ. Man La Yahdhorah al-Faqih. Qom: Islamic Publishing Office; 1994.
15. Goli Zawareh G. Rules and Etiquettes of Housing. Qom: Noor al-Sajad; 2004.
16. Barqi AJAbMbK. Al-Mahasn. Qom: Dar al-Kutub al-Islamiyya; 1992.
17. Har Ameli MbH. Tafsil Wasail al-Shi'a. Qom: Al-Albit Institute; 1989.
18. Sabri Pasha A. Mir'at al-Armin (Travelogue of Mecca). Tehran: Center for Written Heritage Research; 2003.
19. Ansari M. Al-Makasib. Qom: Azmoos Esmaeilian; 2002.
20. Kulini MbY. Usool Al-Kafi. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya; 2010.
21. Tabatabai MH. Tafsir al-Mizan. Qom: Islamic Publishing; 1995.
22. Sujestani ID. Sunan Ibn Dawood. Qom: Dar al-Fikr; 1990.
23. Payandeh A. Nahj al-Fasahah. Tehran: Javidan; 1981.
24. National Building Regulations O. Chapter Four: General Building Requirements. Tehran: Toseh Iran; 2013.
25. Haji Ghasemi K. Encyclopedia of Islamic Arts and Architecture in Iran. Tehran: Roozaneh; 2003.